

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РЕАЛІЗАЦІ КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ УЧНІВ ЛІЦЕЮ

НІНА ГОЛУБ

доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогіки НАПН України,
завідувачка відділу навчання української
мови та літератури
olnazir_777@ukr.net

Ключові слова: *особистість, мотивація, психологічна настанова, кліпове мислення, трансактивна пам'ять, емоції.*

Основне завдання сучасної освіти – розвиток дитини, тобто процес кількісних і якісних змін її особистісних, інтелектуальних, поведінкових і діяльнісних властивостей [6, с. 13].

У фокусі мети чинної програми з української мови постають суспільні очікування: у результаті засвоєння шкільного курсу її учень/учениця мають сформуватися як компетентні мовці, національномовні духовно багаті особистості. Процес розвитку й формування складний, багатоплановий, тому потребує врахування важливих аспектів психологічних досліджень.

Розглядаючи особистість як «певну ієрархічну структуру людських стосунків, суспільних за своєю природою», «систему ієрархій з виділенням провідних життєвих мотивів, життєвих цілей» [4, с. 187], усвідомлюємо, наскільки важливі поняття *самоті* (як відображення внутрішнього плану розвитку особистості, що характеризує глибину індивідуальності) й *соціумності* (відображає зовнішній план розвитку особистості, широту й висоту сходження її до соціальних цінностей, норм, звичаїв, ступінь орієнтування в них і рівень набутих особистісних характеристик) як «два глибоко взаємопов'язаних полюси спрямування особистості на себе і на суспільство й відповідно дві сторони самотворення» [6, с. 29].

Традиційне навчання орієнтувало учнів на сприйняття знань відповідно до заданої наукової парадигми, що позбавляло їх здатності сприймати й застосовувати засвоєну інформацію поза межами системи. Зі зміною освітніх орієнтирів українська мова як шкільний предмет має соціалізуватися, активізувати розвивальний і світорозширювальний потенціал.

Суб'єкт-суб'єктний характер освітнього процесу вивіщує роль мотивів, що найбільше впливають на діяльність і поведінку людини. Наявність їх сприяє зростанню пізнавального інтересу й досягненню бажаних результатів.

Процес навчання української мови гальмує слабка зовнішня мотивація, що не сприяє появі внутрішніх мотиваторів, розвиткові стійкої системи внутрішньої мотивації, адже сила мотиву зростає, якщо мотивація внутрішньо організована, тобто коли рушіями стають потреби, бажання. Головна роль у забезпеченні вмотивованості шкільної мовної освіти відведена вчителю. За визначенням психологів, крива мотивації дитини до навчання упродовж шкільного життя нагадує яр з пологими стінами: «пік» у молодших школярів і старшокласників та глибока ущелина в підлітковому періоді. Тому для цієї категорії учнів неефективними є штучні, наприклад, розважальні методи. Психологи радять формувати в підлітка (на базі психологічних новоутворень його віку) ціннісне й діяльнісне, а не інформаційне ставлення до змісту освіти [3, с. 33]. Варто враховувати висновки гуманістичної психології про те, що в людині природою закладено прагнення до саморозвитку, самовдосконалення й самореалізації, а мова є потужним інструментом для цього. У разі, коли в дітей не сформована мотивація, назріває потреба мотиваційного замовлення.

Беремо до уваги також інші механізми регулювання внутрішньої мотивації, наприклад, розуміння й дотримання ментальних законів (принципів): *контролю, причини й наслідку, віри, очікувань*. Смыслоутворювальним мотивом, внутрішнім рушієм активності людини є той мотив, що дає відповідь на запитання «Заради чого ми це робимо?».

Одним із важливих внутрішніх факторів навчання є психологічна настанова, тобто «готовність учня до включення в навчальну діяльність і виконання поставлених завдань» [6, с. 56]. Значну роль у формуванні такої готовності відводять наявності цілей, тобто тих усвідомлюваних

результатів, на які має бути спрямована діяльність. Поурочне цілевизначення одночасно вчителя й учнів сприяє формуванню цілеспрямованості, активізації внутрішніх мотиваційних резервів, умотивованості рефлексії, оскільки між цілевизначенням і рефлексією є логічний зв'язок, що формує в учнів здатність зайняти зовнішню позицію стосовно свого «Я», критично оцінити себе, свою діяльність і виявити невикористані резерви.

Особливої ваги набувають знання про мисленнєві процеси, адже «розвивальним навчання стає тоді, коли воно підтримує високий рівень мисленнєвої активності людини, її інтелектуальний потенціал, формує зміст свідомості, структури її дискретних одиниць (значень і категорій), завдяки яким у неї формується суб'єктивний образ світу» [6, с. 14]. Зважаючи на те, що кожне покоління учнів має свої виразні ознаки, привертаємо увагу до особливостей кліпового мислення, характерного для нинішнього покоління. Люди з кліповим мисленням бачать світ по-іншому: як мозаїку, сформовану з окремих фактів і фрагментів інформації, що формують звичку й потребу постійної зміни повідомлень. Тому сучасні методика мають обов'язково будуватися з урахуванням недоліків (нездатність концентруватися на інформації; зниження здатності аналізувати; послаблення почуття емпатії; зниження рівня успішності, коефіцієнта засвоєних знань; податливість до маніпуляцій і негативних впливів) і переваг (прискорене реагування на стимули й зміни; адаптування до розвитку інформаційних технологій; захист мозку від зайвої інформації; зростання здатності до одночасного виконання багатьох дій) кліпового мислення.

Психологічними проблемами, які має враховувати методика, є зменшення тривалості концентрації уваги, зниження чутливості у сприйманні світу, себе в ньому і відповідно спад здатності співпереживати, затягування процесу самовизначення, переходу від дитинства юності; залежність від Інтернету; домінування візуальності над вербальністю; втрата здатності критичного осмислення текстів; готовність сприймати на віру будь-яку інформацію з теле- й інтернет-джерел.

Ураховуємо видозміни функцій та ролі пам'яті: сучасній людині не обов'язково все пам'ятати, оскільки пошук необхідної інформації технологізований, не становить труднощів і не є затратним у часі. Значно важливіше розуміти, яка саме інформація необхідна на цей момент і як пришвидшити пошук її. Тому цінними передусім є такі вміння: виявити і сформулювати проблему; дібрати інформацію, необхідну й достатню для розв'язання її; виявити, якої інформації бракує для розв'язання проблеми і знати, де шукати її; знайти нову інформацію, якої бракує; оцінити, чи достатньо цієї інформації для розв'язання проблеми; використати зібрану інформацію для розв'язання проблеми [1, с. 36-37].

Сьогодні актуалізують нову форму пам'яті – трансактивну, що дає підстави говорити про інші механізми роботи пам'яті: коли запам'ятовують не власне інформацію, а шляхи і способи доступу до неї.

Набуває ваги поняття *самоактуалізації*, що є ключовою одиницею концепції Маслоу. Її суть визначають такі компоненти: процес постійного вибору; уміння відповідати за свій вибір, свої дії насамперед перед самими собою; нонконформізм і підпорядкування законам власного внутрішнього світу; виявлення власних психологічних захистів і відмова від них; кінцевий стан і перманентний процес реалізації свого потенціалу, повний розвиток і використання власного таланту, здібностей, можливостей протягом усього життя [5].

Важливим кроком у досягненні прогнозованих результатів є вміння долати бар'єри. Згідно з дослідженнями психологів, бар'єрами у спілкуванні почасти є психологічні характеристики учасників, зокрема такі, як сором'язливість. Робота над подоланням її важлива тим, що крайній ступінь вияву цієї характеристики спричиняє нерозвинутість навичок соціальної взаємодії, що призводить до соціальної ізоляції; позбавлення радості спілкування й соціальної (емоційної) підтримки; посилення вразливості у стресових ситуаціях; систематичного недооцінювання себе, своїх можливостей; унеможливлення позитивно оцінити чиїсь заслуги; постійного утримування від висловлення власної думки, захисту власних прав; самотності, тривоги й депресії; надмірного зосередження на собі й своїй поведінці [2, с. 82].

Надважливим завданням є розвиток емоційного світу учнів, що передбачає добір емоційних комунікативних ситуацій, вправління в оформленні емоцій засобами мови, навчання вербально контролювати емоції. Мова – ключ до вивчення людських емоцій, адже вона, за визначенням лінгвістів, номінує емоції, виражає їх, описує, імітує, симулює, класифікує, структурує, коментує, винаходить щирі й нещирі засоби для експлікації/імплікації їх. Депозитарієм емоцій вважають

художню літературу, оскільки: вона описує емоційні ситуації, вербальну й авербальну емоційну поведінку людини, способи, засоби і шляхи комунікації емоцій, у ній зафіксований емоційний видовий та індивідуальний досвід, способи емоційної рефлексії. Важливість емоцій полягає в тому, що відчуття їх дає змогу навчитися визначати корисність чи шкідливість впливових факторів і вчасно реагувати на них.

Досягнення наук, що живлять лінгводидактику, розвивають її, неодмінно мають бути враховані у процесі розроблення будь-яких методик, що претендують на впровадження.

Усвідомлення й урахування важливих психологічних чинників сприяє ефективній організації освітнього процесу, спрямуванню його на розвиток учнів, удосконалення їхніх практичних умінь і навичок, набуття досвіду застосування їх у штучно змодельованих учителем і реальних ситуаціях, подальшому комфортному входженню в соціум і реалізації в обраній сфері творчого потенціалу школярів.

Література:

1. *Вахрушев А. А.* Принцип минимакса и его использование в Образовательной системе «Школа 2100» // Образовательная система «Школа 2100». Педагогика здравого смысла : сб. матер. / Под научн. ред. А.А. Леонтьева. М. : Баласс, РАО. 2003. С. 36–38.
2. *Ильин Е.П.* Психология общения и межличностных отношений. СПб : Питер. 2012. 578 с.
3. *Леонтьев А. А.* Непрерывность и преемственность образования // Образовательная система «Школа 2100». Педагогика здравого смысла : сб. матер. / Под научн. ред. А.А. Леонтьева. М. : Баласс, РАО. 2003. С. 28–34.
4. *Леонтьев А.А.* Психология общения: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 4-е изд. М.: Смысл; Академия. 2007. 368 с.
5. *Маслоу А.* Мотивация и личность. СПб: Питер. 2012. 352 с.
6. *Шиянов Е.Н., Котова И.Б.* Развитие личности в обучении: Учеб. пособие для студ. педвузов. М.: Академия, 1999. 288 с.